

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΙΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ

στα ελληνικά μνημεία unesco

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΔΕΛΦΩΝ

► ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΝΤΥΠΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Αναστασία Λαζαρίδου, Δρ Αρχαιολόγος, Επίτιμη Προϊσταμένη Διεύθυνσης Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων & Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Νικολέττα Σαραγά, Αρχαιολόγος, Αναπληρώτρια Προϊσταμένη Διεύθυνσης Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων & Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων

ΣΥΛΛΗΨΗ–ΙΔΕΑ

Ανδρομάχη Κατσελάκη, Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων & Επικοινωνίας, ΔΑΜΕΕΠ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΒΛΕΨΗ–ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ανδρομάχη Κατσελάκη

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΡΑΞΗΣ

Νικήτας Γεωργιόπουλος, Αρχαιολόγος, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΟΡΓΑΝΩΣΗ–ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αθηνά Παπαδάκη, Αρχαιολόγος, ΜSc Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ–ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Σπήλιος Πίστας, Γραφίστας, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ/ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ

Ελευθερία Βλάχου, Αρχαιολόγος–Μουσειολόγος
Αθηνά Παπαδάκη

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ειρήνη-Μαργαρίτα Καλομοίρη, Γραφίστρια–Μουσειολόγος
Βασίλης Δημόπουλος, Γραφίστας, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ
Σπήλιος Πίστας, Γραφίστας, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ
Ειρήνη Χαραλαμπίδη, Γραφίστρια, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΕΡΕΥΝΑ–ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ιωάννης Βαξεβάνης, Αρχαιολόγος Βυζαντινών & Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων
Ελευθερία Βλάχου
Ιωάννης Εβρενόπουλος, Δρ Αρχαιολόγος Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων
Αθηνά Παπαδάκη

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ιωάννης Βαξεβάνης
Αθηνά Παπαδάκη

ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ

Εφορεία Αρχαιοτήτων Φωκίδας

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Translix USCS IKE

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Radiant Technologies: Ανδρέας Σαντρουζάνος
Σπήλιος Πίστας

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Pressius Arvanitidis

► ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αθανασία Ψάλτη, Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη ΕΦΑ Φωκίδας

Ευχαριστούμε το Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη για τη δωρεάν χρήση του εικονογραφικού υλικού από την ιστοσελίδα www.travelogues.gr

ISBN 978-960-386-607-7

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Το ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού διατηρεί τα πνευματικά δικαιώματα επί των απεικονιζόμενων αρχαίων και επί των φωτογραφιών και ο Οργανισμός Διαχείρισης & Ανάπτυξης Πολιτισμικών Πόρων εισπράττει τα τέλη δημοσίευσης αυτών (©ΥΠΠΟ-ΟΔΑΠ). Χρησιμοποιούνται επίσης εικόνες με copyright ©UNESCO, ©Wikimediacommons, ©OUR PLACE The World Heritage Collection. Διαφορετική προέλευση εικόνων αναφέρεται στην ενότητα προέλευση εικόνων. Απαγορεύεται η οποιαδήποτε μερική ή ολική ανατύπωση χωρίς την άδεια του εκδότη.

Copyright © 2023 Υπουργείο Πολιτισμού

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», ΕΣΠΑ 2014-2020.

Αρχαιολογικός χώρος Δελφών

Δέκα Βήματα μέχρι...

1

Μυθικός φρουρός του χώρου ήταν ο ήρωας Φύλακος, που έδωχνε τους εισβολείς με κατολισθήσεις, βροντές και κεραυνούς.

Το ιερό απειλήθηκε κατά καιρούς από επιθέσεις Περσών, Ρωμαίων, Γαλατών και Σλάβων.

2

Για να ανασκαφεί ο χώρος, ένα ολόκληρο χωριό μεταφέρθηκε 1 χλμ. δυτικότερα!

Το Καστρί, το σημερινό χωριό Δελφοί.

...ΤΟ ΙΕΡΌ ΤΩΝ Δελφών

3

Εδώ βρέθηκαν χαραγμένοι δύο ύμνοι με μουσικά σύμβολα που αποτελούν σπάνια δείγματα αρχαίας ελληνικής μουσικής.

5

Στον κυρίως ναό και σε στήλες γύρω του ήταν χαραγμένα 147 αποφθέγματα με συμβουλές για τους πιστούς.

Τα λεγόμενα «δελφικά παραγγέλματα» περιλαμβάνουν πασίγνωστες φράσεις, όπως «Γνώθι σαυτὸν» και «Μηδὲν ἄγαν» και πολλά αποδίδονταν στους Επτά Σοφούς της αρχαιότητας.

7

Ο τελευταίος χρησμός του μαντείου δόθηκε στον αυτοκράτορα Ιουλιανό.

9

Εδώ διεξάγονταν κάθε τέσσερα χρόνια σημαντικόι πανελλήνιοι αγώνες.

Τα Πύθια τελούνταν σε ανάμνηση της επικράτησης του Απόλλωνα εναντίον του Πύθωνα.

4

Ο ποιητής Άγγελος Σικελιανός οργάνωσε εδώ τις «Δελφικές Εορτές».

6

Ο Απόλλωνας σκότωσε τον φοβερό δράκοντα Πύθωνα για να ιδρύσει εδώ το ιερό του¹.

8

Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν ότι εδώ βρισκόταν ο ομφαλός της γης², το κέντρο του κόσμου.

10

Εδώ έρχονταν από όλον τον κόσμο, για να πάρουν χρησμό από την Πυθία.

© Αρχαιολογικός χώρος Δελφών

«Γᾶς ὀμφαλός»

Κική Δημουλά,
στο Χαΐρε Ποτέ, 1988.

ΤΙ;

- Ένα από τα μεγαλύτερα πανελλήνια ιερά.
- Το πιο φημισμένο μαντείο της αρχαιότητας.

ΠΟΥ;

- Π.Ε. Φωκίδας, Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας.

ΠΟΤΕ;

- 8ος αι. π.Χ.: εγκαθίδρυση λατρείας του Απόλλωνα.
- 6ος – 4ος αι. π.Χ.: περίοδος ακμής.

τι λένε οι αριθμοί:

5.000
ΘΕΑΤΕΣ

η χωρητικότητα του θεάτρου

3.000
ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

βρέθηκαν στις ανασκαφές

420
ΤΑΛΑΝΤΑ

πρόσιμο στους Φωκείς
μετά τον Γ΄ Ιερό Πόλεμο

177,55 μ.
ΜΗΚΟΣ

ο στίβος του Σταδίου

...στον κατάλογο της UNESCO!

Η ένταξη στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO έγινε με βάση τα παρακάτω κριτήρια:

ΚΛΑΣΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΕΝΤΑΞΗΣ: 1987

κριτήριο i

Τα μεγαλοπρεπή μνημεία του αρχαιολογικού χώρου εντάσσονται αρμονικά στο επιβλητικό τοπίο του Παρνασσού.

κριτήριο ii

Η ακτινοβολία του ιερού και του μαντείου εξαπλώθηκε σε ολόκληρο τον αρχαίο κόσμο.

κριτήριο iii

Αποτελεί εξαιρετικό μάρτυρα της θρησκείας, του πολιτισμού και της πολιτικής της αρχαίας Ελλάδας.

κριτήριο iv

Είναι υπόδειγμα μεγάλου πανελληνίου ιερού και θρησκευτικού κέντρου της αρχαιότητας. Ήταν σύμβολο ενότητας του αρχαίου ελληνικού κόσμου.

κριτήριο vi

Στην αρχαιότητα θεωρούνταν ότι εδώ βρίσκεται ο ομφαλός της γης, το κέντρο του κόσμου.

8 μ.
ΥΨΟΣ
ο τρικάρηνος όφης³

1. Αεροφωτογραφία του αρχαιολογικού χώρου των Δελφών.

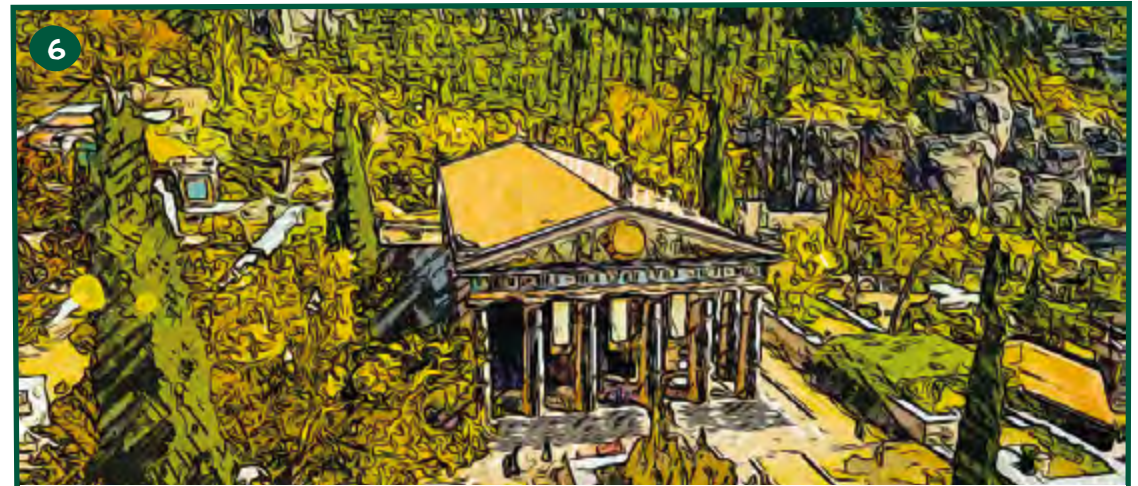
Περιδιαβαίνοντας στους Δελφούς...

Με την Ηδέα, πυθιονίκη από τις Τράλλεις

5 ΔΙΠΛΑ ΣΤΟΝ ΠΕΡΙΒΟΛΟ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΕΙΝΑΙ Η ΣΤΟΑ ΜΕ ΤΑ ΑΝΑΘΗΜΑΤΑ⁹. ΠΡΩΤΑ ΣΤΗ ΣΕΙΡΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΛΑΦΥΡΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΝΙΚΕΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΥΣ ΠΕΡΣΕΣ.

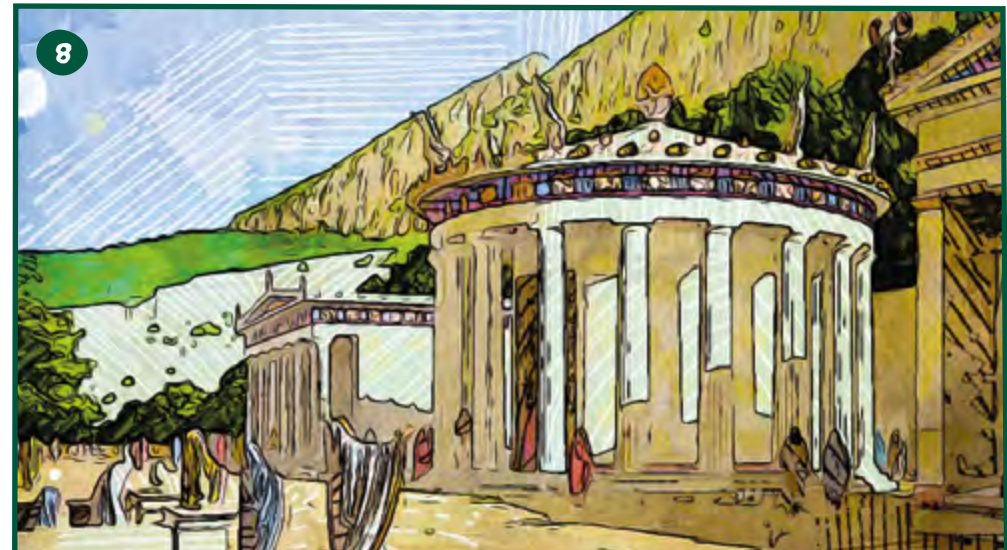

6 ΦΤΑΣΑΜΕ ΣΤΟΝ ΝΑΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΑΣ ΘΕΟΥ, ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ¹⁰. ΤΟΝ ΤΡΙΤΟ ΣΤΗ ΣΕΙΡΑ. ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΜΕΧΡΙ ΚΙ Ο ΦΑΡΑΩ ΑΜΑΣΙΣ¹¹, ΕΙΧΕ ΣΥΜΒΑΛΕΙ. ΑΛΛΑ ΔΕΝ ΘΑ ΕΙΧΕ ΟΛΟΚΛΗΡΩΘΕΙ ΑΝ ΔΕΝ ΕΙΧΕ ΒΟΗΘΗΣΕΙ Η ΣΠΟΥΔΑΙΑ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, ΟΙ ΑΛΚΜΕΩΝΙΔΕΣ¹²! ΕΔΩ, ΣΤΟ ΑΔΥΤΟ, Η ΠΥΘΙΑ ΘΑ ΔΩΣΕΙ ΤΟΝ ΧΡΗΣΜΟ ΤΗΣ.

7 ΠΑΜΕ ΚΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ¹³. ΝΑ ΞΑΝΑΕΡΘΕΙΣ ΟΤΑΝ ΓΙΟΡΤΑΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΠΥΘΙΑ, ΓΙΑ ΝΑ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕΙΣ ΤΟΥΣ ΜΟΥΣΙΚΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ.

ΑΝ ΑΝΤΕΧΟΥΝ ΤΑ ΠΟΔΙΑ ΣΟΥ ΑΝΗΦΟΡΗΣΕ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΣΤΑΔΙΟ¹⁴. ΕΔΩ ΔΙΕΞΑΓΟΝΤΑΙ ΤΑ ΑΘΛΗΤΙΚΑ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΥΘΙΩΝ. ΑΝ ΘΕΣ ΝΑ ΑΣΚΗΘΕΙΣ ΝΑ ΠΑΣ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ,¹⁵ ΘΑ ΤΟ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΜΟΛΙΣ ΒΓΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΙΕΡΟ.

8 ΚΑΠΟΥ ΕΔΩ ΘΑ ΣΕ ΑΦΗΣΩ. ΠΡΙΝ ΦΥΓΕΙΣ ΜΗΝ ΞΕΧΑΣΕΙΣ ΝΑ ΣΤΑΜΑΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΠΡΟΝΑΙΑΣ, ΓΙΑ ΝΑ ΘΑΥΜΑΣΕΙΣ ΤΗ ΘΟΛΟ¹⁶. Α, ΕΧΕΙΣ ΠΑΕΙ ΣΤΗΝ ΕΠΙΔΑΥΡΟ; ΑΡΑ ΚΑΤΙ ΘΑ ΣΟΥ ΘΥΜΙΣΕΙ!

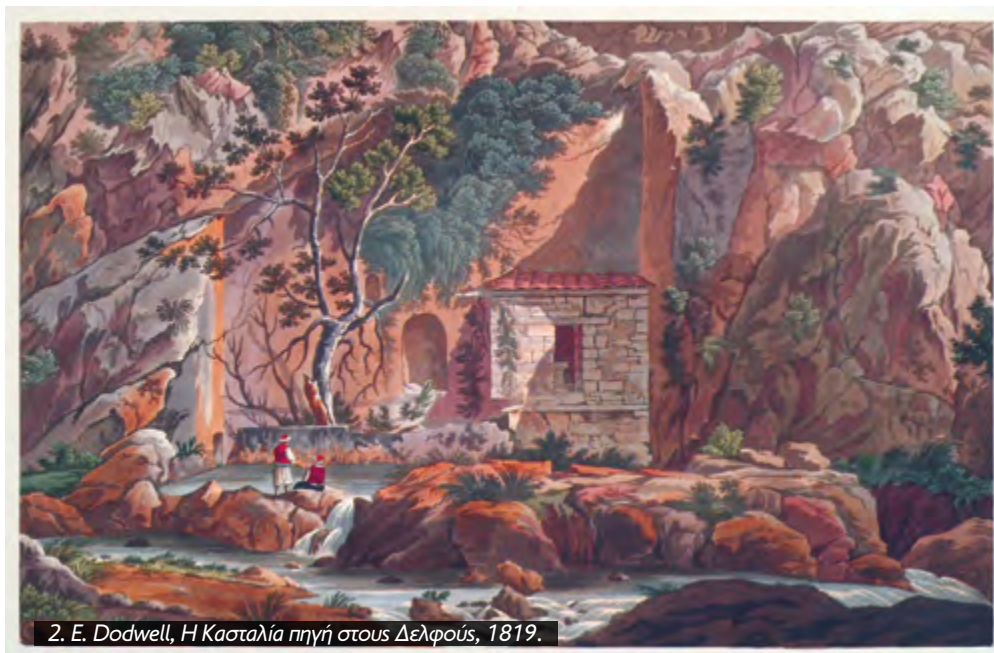
Το περιβάλλον...

«Απάνου εκεί στου Παρνασσού τους δίκορφους στους θρόνους
στα κρυσταλλένια τα νερά της Κασταλίας προβάλλει
ανάμεσα στα Δελφικά τα πανηγύρια, αφέντης
του φημισμένου αυτού βουνού, του μαντικού του βράχου.»

Κωστής Παλαμάς, *Ο Δελφικός Ύμνος*, 1894¹⁷.

Στους πρόποδες του Παρνασσού, στη χαράδρα των Φαιδριάδων, αναβλύζει η Κασταλία πηγή. Εδώ φώλιαζε ο δράκοντας Πύθων, τον οποίο σκότωσε ο Απόλλωνας, για να εγκαθιδρύσει τη δική του λατρεία.

Οι Δελφοί βρίσκονται σε έναν φυσικό χώρο με έντονη «ενεργειακή φόρτιση». Ήδη από την αρχαιότητα, η «ιερή χώρα», που περιλάμβανε την κοιλάδα, όπου κυλούν οι ποταμοί Πλειστός και Ύλαιθος (σημ. Μόρνος), ήταν αφιερωμένη στον θεό Απόλλωνα και υπαγόταν στη δικαιοδοσία της Δελφικής Αμφικτυονίας¹⁸. Με τη διεκδίκησή της συνδέονται οι τέσσερις Ιεροί Πόλεμοι.

2. E. Dodwell, *Η Κασταλία πηγή στους Δελφούς*, 1819.

3. *Ιερό της Αθηνάς Προναίας: Δύο ναοί πλαισιώνουν την κυκλική*

...και το τοπίο

- Το Ιερό του θεού Απόλλωνα αναπτύχθηκε σε τρία κλιμακωτά επίπεδα που ακολουθούν την απότομη κλίση του βράχου σε υψόμετρο 700 μ. Τον 6ο αι. π.Χ. η έκταση του ιερού ήταν μεγαλύτερη από δέκα στρέμματα, οριοθετημένα με περίβολο.
- Μετά την καταστροφή των πρώτων ναών τον 6ο αι. π.Χ., κατασκευάστηκε νέος περίβολος, που αύξησε την έκταση του ιερού στα 20 στρέμματα.
- Το πρώτο ιερό που συναντά ο επισκέπτης ερχόμενος από τα ανατολικά είναι αυτό της Αθηνάς Προναίας. Κτισμένο σε ένα πλάτωμα περιορισμένης έκτασης, 1.500 τ.μ., περιλάμβανε περιορισμένου μεγέθους κτίσματα.

Πράσινες λεπτομέρειες

Το «Δελφικό τοπίο», προστατευμένη περιοχή από το 1981, εκτείνεται σε 350.000 στρέμματα: ξεκινά από το βουνό και καταλήγει στην παραθαλάσσια πόλη της Ιτέας, περιλαμβάνοντας τον ελαιώνα της σημερινής Άμφισσας, με τα 1.200.000 δέντρα. Στην ευρύτερη περιοχή υπάγονται επτά περιοχές Natura¹⁹.

Θόλο και δύο Θησαυρούς.

Οι Δελφοί στον χρόνο

τέλη 9ου–αρχές 8ου αι. π.Χ.

Ιδρύονται τα πρώτα ιερά αφιερωμένα στον Απόλλωνα και την Αθηνά.

7ος αι. π.Χ.

Οι Δελφοί προσχωρούν στην Αμφικτυονία, ομοσπονδία από δώδεκα φυλές.

595–585 π.Χ.

Α΄ Ιερός Πόλεμος. Η έδρα της Αμφικτυονίας μεταφέρεται στους Δελφούς.

582 π.Χ.
Διοργανώνονται τα πρώτα Πύθια.

548 π.Χ.

Ο πρώτος ναός του Απόλλωνα καταστρέφεται από πυρκαγιά. Τον 6ο αι. καταστρέφεται και ο ναός της Αθηνάς, από άγνωστη αιτία.

510 π.Χ.

Ολοκληρώνεται η οικοδόμηση του νέου ναού του Απόλλωνα.

480 π.Χ.

Επιδρομή των Περσών. Οι Δελφοί γλιτώνουν από την καταστροφή.

373 π.Χ.

Ο δεύτερος ναός του Απόλλωνα καταστρέφεται από σεισμό. Πανελλήνιος έρανος για την ανοικοδόμησή του.

356–346 π.Χ.

Γ΄ Ιερός Πόλεμος: Οι Φωκείς λεηλατούν τους θησαυρούς των Δελφών και κλέβουν τα χρήματα για την ανέγερση του ναού.

330 π.Χ.

Ολοκληρώνεται ο τρίτος και τελευταίος ναός του Απόλλωνα.

290 π.Χ.

Οι Αιτωλοί καταλαμβάνουν το ιερό, οπότε υπάγεται στην Αιτωλική Συμπολιτεία.

279 π.Χ.

Επιδρομή των Γαλατών που αποκρούεται από τους Αιτωλούς.

86 π.Χ.

Ο Ρωμαίος στρατηγός Σύλλας λεπλατεί τους Δελφούς.

394 μ.Χ.

Διάταγμα του βυζαντινού αυτοκράτορα Θεοδοσίου Α΄ θέτει οριστικό τέλος στη λειτουργία του μαντείου.

4ος-6ος αι. μ.Χ.

Οι Δελφοί έδρα επισκοπής, γνωρίζουν σχετική ευημερία.

1891

Συμφωνία μεταξύ Ελλάδας-Γαλλίας για την πραγματοποίηση της «Μεγάλης ανασκαφής» από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή.

1870

Ισχυρός σεισμός καταστρέφει το χωριό Καστρί.

17ος-19ος αι.

Ευρωπαίοι περιηγητές περιγράφουν και αποτυπώνουν τον χώρο.

αρχές 7ου αι. μ.Χ.

Οι Δελφοί εγκαταλείπονται.

1927

Πρώτες Δελφικές Εορτές.

1940-1950

Την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τα εκθέματα αποκρύπτονται.

1972

Οι Δελφοί κηρύσσονται αρχαιολογικός χώρος και τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

1987

Εγγραφή στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.

Μορφές μέσα στους αιώνες

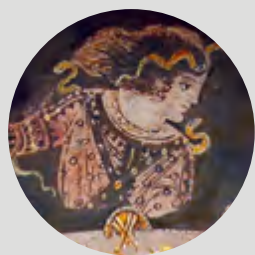
Στους Δελφούς συνέρρεε πλήθος προσκυνητών από διάφορα μέρη του κόσμου:

βασιλείς, αντιπρόσωποι πόλεων–κρατών, απλοί καθημερινοί άνθρωποι, ποιητές, μουσικοί και αθλητές που αγωνίζονταν στο όνομα του Απόλλωνα, ρήτορες και φιλόσοφοι, και καλλιτέχνες που εξυμνούσαν τα κατορθώματα και τις επιτυχίες των νικητών.

4. Ανάθημα στο ιερό του Απόλλωνα:
Οικογένεια προσέρχεται στο άγαλμα του Διονύσου, 270 π.Χ.

ΣΤΗΝ ΑΧΛΥ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ

η **Φημονόη**

αναφέρεται ως η πρώτη Πυθία.

ο **Ηρακλής**

προσπάθησε να αρπάξει τον τρίποδα όταν η Πυθία αρνήθηκε να του δώσει χρησμό.

ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ

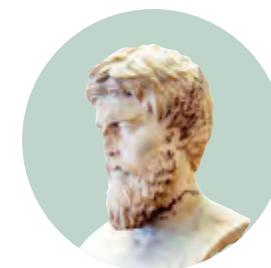

ο ποιητής **Πίνδαρος**
(5ος αι. π.Χ.)

έγραψε **Πυθιονίκους** για να τιμήσει τους νικητές των αγώνων.

ο ρωμαίος αυτοκράτορας **Αδριανός**
(2ος αι. μ.Χ.)

επισκέφθηκε το μαντείο δύο φορές. Για να τιμήσει τον αγαπημένο φίλο του Αντίνοο έστησε άγαλμά του στους Δελφούς, μετά τον θάνατό του.

ο **Πλούταρχος**
(1ος–2ος αι. μ.Χ.)

υπηρέτησε τριάντα χρόνια ως ιερέας στους Δελφούς, ερμηνεύοντας τους χρησμούς.

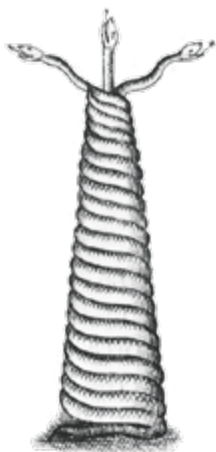
Χάρη σε δωρεά του Ηρώδη Αττικού
(2ος αι. μ.Χ.),

πλούσιου Αθηναίου σοφιστή, το στάδιο των Δελφών απέκτησε τα λίθινα εδώλια και τη μνημειώδη τοξωτή θριαμβική είσοδο, μοναδική στην Ελλάδα.

ΑΡΠΑΓΕΣ ΚΑΙ ΦΘΟΡΕΣ

Ο Νέρων

(1ος αι. μ.Χ.)
μετέφερε στη Ρώμη
500 αγάλματα
από τους Δελφούς.

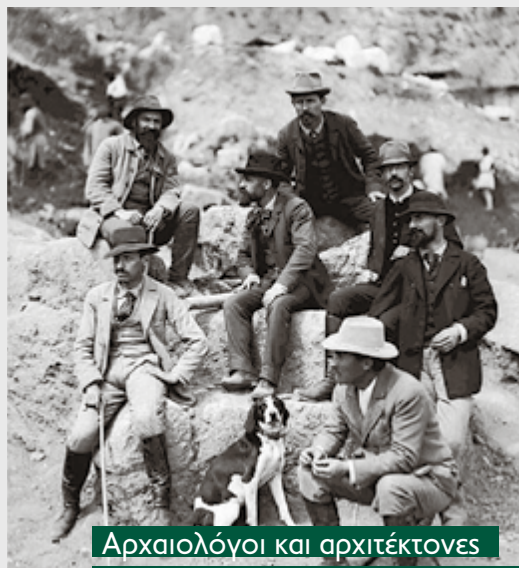
Ο Μέγας Κωνσταντίνος (324 μ.Χ.)

μετέφερε στην Κωνσταντινούπολη
τον *τρικάρηνο όφη*, τον χάλκινο
κίονα από τον τρίποδα
των Πλαταιών.

«ΝΤΟΠΙΟΙ» ΚΑΙ «ΞΕΝΟΙ»

Κάτοικοι του Καστρίου φωτογραφίζονται
από Γάλλο επισκέπτη: «Είναι όλοι άνδρες
υπερήφανοι, φυσικά κομψοί στους τρόπους
έκφρασης και στο βάδισμα παρά
τη λεκιασμένη φουστανέλα τους...»

Αρχαιολόγοι και αρχιτέκτονες
στους Δελφούς τον πρώτο χρόνο
της ανασκαφής (1893).

ΜΙΑ ΝΕΑ ΠΝΟΗ

Ο Άγγελος Σικελιανός και η Εύα Palmer

δίνουν νέα πνοή στο αρχαίο ιερό
με τη διοργάνωση των Δελφικών Εορτών.

5. Μετάξυ των θεατών, ο στρατηγός Γλαστήρας
και Αλίκη Διπλαράκου, η «Μis Ευρώπη 1930».

«Εν τω Αρχαίω Σταδίω των Δελφών
κατά τας Δελφικάς Εορτάς (1930),
θεώνται τας αθλητικάς επιδείξεις»²¹

ΤΕΛΟΣ ΕΠΟΧΗΣ

Ο αυτοκράτορας Ιουλιανός (μέσα 4ου αι. μ.Χ.)

στην προσπάθειά του να επαναφέρει
τις αρχαίες λατρείες, έλαβε τον τελευταίο
χρησμό της Πυθίας:

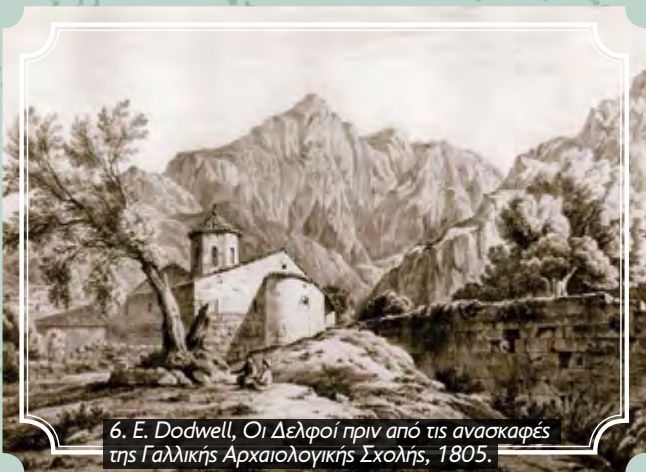
Πείτε στο βασιλιά, ότι ο ανήρος
έχει ήσει στο χύμα.

Ο Φοίβος δεν έχει για σήτι,
ούτε δάφνη μαντική, ούτε και πηγή
που μιλάει, γιατί στέρεψε το νερό
που μιλούσε!²⁰

Ένα μνημείο γεννιέται

Τον 7ο αι. μ.Χ. οι Δελφοί εγκαταλείπονται και χάνονται κάτω από το χώμα.

ΤΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΔΙΑΤΗΡΟΥΝ ΤΗΝ ΑΝΑΜΝΗΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΡΕΙΠΙΩΝ

6. E. Dodwell, Οι Δελφοί πριν από τις ανασκαφές της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής, 1805.

Οι πρώτοι Ευρωπαίοι περιηγητές επισκέπτονται το χωριό Καστρί και αναφέρουν ένα μοναστήρι της Παναγίας, μετόχι της μονής της Ιερουσαλήμ της Βοιωτίας, κτισμένο επάνω ακριβώς από το αρχαίο γυμνάσιο.

ΚΡΑΤΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΡΧΑΙΟΦΥΛΑΚΕΣ

Το νέο ελληνικό κράτος, τιμώντας όσους δεν μπορούσαν να υπηρετήσουν πια στον στρατό, ιδρύει τον Λόχο Απομάχων (1833), με καθήκοντα –μεταξύ άλλων– φύλαξης αρχαιολογικών χώρων.

«Κάθε ξένος που περνά από τους Δελφούς, συνεννοείται απαραίτητως με τον αρχαιοφύλακα. Ο φτωχός γέρος που έχει δει στη νεότητά του τους Τούρκους βαδίζει δύσκολα με το μπαστούνι του στο χέρι, ανάμεσα στις αρχαίες τοικοποιίες, αλλά όταν ένα καπέλο κι ένα φράγκικο ένδυμα φαίνεται στη στροφή της κοιλάδας, ο αρχαιοφύλακας είναι ήδη όρθιος και φτάνει συγχρόνως με εσάς εκεί που είστε»²².

Η ΤΥΧΗ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

7. Λαχείον Αρχαιοτήτων 1880 – Efa P.106 F. 55

Τα έσοδα του «Λαχείου υπέρ των Αρχαιοτήτων» υποστήριζαν το αρχαιολογικό έργο του κράτους.

Με τα έσοδα από τις κληρώσεις χρηματοδοτήθηκε, μεταξύ άλλων, και η ανέγερση του Μουσείου των Δελφών.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ

ΜΕΤΑΚΟΜΙΖΩ ΓΙΑΤΙ... ΑΝΑΣΚΑΠΤΩ!

Το 1891 υπογράφεται συμφωνία μεταξύ Ελλάδας–Γαλλίας, για να αρχίσει η «Μεγάλη Ανασκαφή».

Το χωριό Καστρί απαλλοτριώνεται και τα σπίτια μετακινούνται 1 χλμ. δυτικότερα, έτσι ιδρύεται η σημερινή κωμόπολη των Δελφών.

ΤΙ ΕΚΡΥΒΕ ΤΟ ΚΑΣΤΡΙ!

Η εκκλησία του χωριού είχε κτιστεί πάνω από τον ναό του Απόλλωνα.

ΣΥΓΚΛΟΝΙΣΤΙΚΕΣ
ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ

8. Η ανακάλυψη του Αντίνοου.

Στις 13 Ιουλίου 1894 η γαλλική αποστολή αποκαλύπτει το εξάισιο άγαλμα του Αντίνοου. Σήμερα εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Δελφών.

ΟΙ ΔΕΛΦΟΙ
ΞΑΝΑΖΩΝΤΑΝ ΕΥΟΥΝ

Στις Δελφικές Εορτές του Σικελιανού αναβιώνει για πρώτη φορά παράσταση τραγωδίας σε αρχαίο θέατρο: ο «Προμηθεύς Δεσμώτης» (1927) και οι «ΙΚέτιδες» του Αισχύλου (1930).

ΕΚΕΙ ΟΠΟΥ ΕΤΡΕΧΕ
Ο ΗΝΙΟΧΟΣ

Οι Δελφοί κρύβουν ακόμη πολλά μυστικά! Μόλις το 2012, παρατηρητικοί αρχαιολόγοι εντόπισαν τη θέση του ιπποδρόμου.

«Ήταν άνοιξη, ο τόπος όλος γεμάτος κίτρινα λουλούδια. Η ματιά μας στάθηκε σε ένα σημείο όπου τα λουλούδια φαίνονταν αραδιασμένα σε καμπύλες σειρές, η μία πάνω από την άλλη, παραπέμποντας αμέσως στη σφενδόνη του ιπποδρόμου»²³.

Ένα ξεχωριστό μνημείο...

Το περίλαμπρο ιερό του Απόλλωνα

Μεγαλοπρεπείς ναοί, πλούσιοι θησαυροί, λέσχες, στοές, θέατρο, στάδιο, γυμνάσιο, παλαίστρα, λουτρά, πολυτελή και ταπεινά αφιερώματα: οι Δελφοί αποτελούν ένα υπόδειγμα λαμπρού ιερού, που αποκαλύπτει πολλές όψεις της αρχαίας θρησκείας και του πολιτισμού. Εδώ, με την εξόντωση του Πύθωνα από τον Απόλλωνα, η λατρεία του φωτός διαδέχθηκε τις χθόνιες θεότητες, βάζοντας τα θεμέλια για την ίδρυση ενός πανελληνίου θρησκευτικού και πολιτιστικού κέντρου.

9. Ο νεότερος ναός του Απόλλωνα, 330 π.Χ.

Ο «ομφαλός της γης»

Η Άλως ήταν ο ιερότερος χώρος του ιερού. Στην κυκλική αυτή πλατεία συγκεντρώνονταν οι πανάρχαιες λατρείες της Γης και ο βράχος της Σίβυλλας²⁴, της προφήτισσας των Δελφών. Εδώ λάμβαναν χώρα διάφορες τελετουργίες, όπως η αναπαράσταση της εξόντωσης του Πύθωνα, το *Σεπτήριον*. Αυτή τη θέση επέλεξε ο Απόλλων για να εγκαταστήσει τον πρώτο του ναό: στο άδυτο βρισκόταν το χάσμα με τις «μαντικές» αναθυμιάσεις, ο πέτρινος ομφαλός και ο τρίποδας της Πυθίας, που έδινε τους χρησμούς.

«Σ' αυτό το μέρος βούλομαι ναό
πανέμορφο να χτίσω,
για τους θνητούς μαντείο που χρησμούς
θα έρχονται για να παίρνουν»

Ομηρικός Ύμνος, *Eis Απόλλωνα*, 277–278.

10. Ο Διόνυσος από το δυτικό αέτωμα του ναού του Απόλλωνα.

Διακοπές στην Υπερβορεία

Το ανατολικό αέτωμα του ναού παρίστανε τον Απόλλωνα, με τις Μούσες, ενώ το δυτικό τον Διόνυσο, κιθαρωδό, ανάμεσα στις Μαινάδες: ο Απόλλωνας έμεινε εννέα μήνες τον χρόνο στους Δελφούς, ενώ τον χειμώνα έφευγε για την Υπερβορεία χώρα²⁵, αφήνοντας «στο πόδι του» τον μικρό του αδελφό Διόνυσο. Αυτούς τους τρεις μήνες δεν γίνονταν χρησιμοδοσίες. Η λατρευτική συνύπαρξη των δύο θεών, που αποτυπώνεται και στους μουσικούς και θεατρικούς αγώνες, είναι ενδεικτική της ισορροπίας ανάμεσα στην αποπλάνια αρμονία και τη διονυσιακή έκσταση.

...με διαχρονική ακτινοβολία ★ 1

Ο αρχαιολογικός χώρος των Δελφών αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για την αρχιτεκτονική, τις τέχνες και τα γράμματα.

« Στην αρχή ήταν ο θυμός της γης.
Έπειτα ήρθε ο Απόλλων και σκότωσε
τον χθόνιο δράκοντα, τον Πύθωνα.
Τον άφησαν να σαπίσει. Λένε πως
από εκεί προέρχεται το πρώτο όνομα
των Δελφών, Πυθώ (ρίζα πυθ = σαπίζω).
Σ' ένα τέτοιο λίπασμα ρίζωσε
και φούντωσε η δύναμη του Θεού
της αρμονίας, του φωτός
και της μαντικής. »

Γιώργος Σεφέρης, *Δοκίμés Β*, 1948–1974.

11. Αλέκος Φασιανός, *Ο θησαυρός των Αθηναίων*, 1989.

12. Γιάννης Παρμακέλης,
Αρχαίο κάθετο, 2005.

Ο «θησαυρός» του νερού

Το 1928, στη βάση του φράγματος του Μαραθώνα αναγέρθηκε ένα αντίγραφο του Θησαυρού των Αθηναίων, σύμβολο της νίκης της σύγχρονης Αθήνας στη μάχη με τη λειψυδρία.

Στου κύκλου τα γυρίσματα...

Η Θόλος στο ιερό της Αθηνάς Προναίας των Δελφών είναι το πρώιμοτερο από τα τρία γνωστά κυκλικά οικοδομήματα της αρχαιότητας. Ακολουθούν η Θόλος στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου και το Φιλιπείο της Ολυμπίας.

Ένα ξεχωριστό μνημείο...

Θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο παγκόσμιας εμβέλειας

Ο Απόλλων προστάτευε και ρύθμιζε την τάξη και τον νόμο. Το μαντείο των Δελφών διέθετε κύρος και δύναμη και ασκούσε πολιτική επιρροή: καθημερινοί άνθρωποι, αντιπρόσωποι πόλεων, ακόμη και ισχυροί ηγεμόνες, συμβουλευόνταν την Πυθία, οι χρησμοί της οποίας μπορούσαν να καθορίσουν τις τύχες ολόκληρων λαών²⁶. Καθοριστικός ήταν ο ρόλος της χρησμοδοσίας και στην ίδρυση των ελληνικών αποικιών. Οι νέες πόλεις εξέφραζαν τον σεβασμό και την ευγνωμοσύνη τους με πολύτιμα αναθήματα.

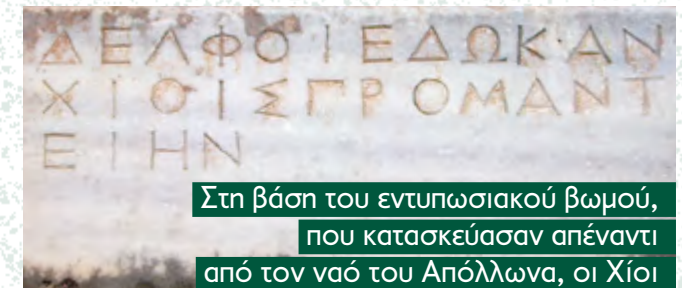
13. Η Θόλος στο ιερό της Αθηνάς Προναίας. 380 π.Χ.

«Ἡξεῖς ἀφήξεις οὐκ ἐν πολέμῳ θνήξεις»²⁷

Την ημέρα της χρησμοδοσίας, η Πυθία, οι ιερείς και ο θεοπρόπος πλένονταν στην Κασταλία. Ακολουθούσε προσφορά του πέλανου²⁶ και θυσία ζώου. Στο άδυτο του ναού, η Πυθία, ανεβασμένη στον τρίποδα, μασούσε φύλλα δάφνης και εισέπνεε τις αναθυμιάσεις από το χάσμα. Οι ιερείς του μαντείου μετέτρεπαν τις άναρθρες κραυγές της σε έμμετρους χρησμούς, που ήταν σχεδόν πάντα διφορούμενοι, δηλαδή μπορούσαν να ερμηνευθούν με διαφορετικούς τρόπους. Γι' αυτό και ο θεός Απόλλων αποκαλείτο και Λοξίας.

Απεικόνιση του Απόλλωνα κιθαρωδού στο εσωτερικό λευκής κύλικας, 480 π.Χ. Μουσείο Δελφών.

Στη βάση του εντυπωσιακού βωμού, που κατασκεύασαν απέναντι από τον ναό του Απόλλωνα, οι Χίοι καμαρώνουν για το προνόμιό τους.

«ΔΕΛΦΟΙ ΕΔΩΚΑΝ ΧΙΟΙΣ ΠΡΟΜΑΝΤΕΙΗΝ»

Στη χρησμοδοσία προηγούνταν πάντοτε οι ντόπιοι Δελφιεῖς. Ακολουθούσαν, με τη σειρά, τα μέλη της Δελφικής Αμφικτυονίας, οι υπόλοιποι Έλληνες, και τέλος, οι ξένοι. Η προμαντεία ήταν προτεραιότητα που δινόταν σε περιπτώσεις ιδιαίτερων σχέσεων ή σημαντικών προσφορών στο ιερό.

...Με διαχρονική ακτινοβολία ★

«Έχοντας πια κλείσει το μαντείο
δε θα 'πρεπε, Θεοδόσιε
ν' ανησυχείς και να φοβάσαι
λίγα γενναία ερείπια»

Γιάννης Βαρβέρης, «Απόπειρα στους Δελφούς»
στο *Ο άνθρωπος μόνος*, 2009.

14. Takis, Αφιέρωμα στον Απόλλωνα, 2003.

Το γιγαντιαίο κινητικό γλυπτό στηρίζεται
στη φωτοβολταϊκή ενέργεια «μετατρέποντας
το ηλιακό φως σε ηλεκτρισμό».

Η Πυθία και η Σίβυλλα απεικονίζονται συχνά στην τέχνη.

15. Μιχαήλ Άγγελος, Δελφική Σίβυλλα, 1508-1512, Capella Sixtina, Βατικανό.

16. J. Collier, Η Ιέρεια των Δελφών, 1891.
Πινακοθήκη Νότιας Αυστραλίας.

Ακόμα και σήμερα λέμε για κάποιον ότι είναι «πυθία» ή ότι «μιλάει σιβυλλικά»!

Ο «ομφαλός της γης» στον 21ο αιώνα

Η παρακαταθήκη του Σικελιανού έδωσε ώθηση σε νέους θεσμούς, όπως το Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών και το πρόσφατο Φεστιβάλ Δελφών «Το λάλον ύδωρ»²⁹.

Ένα ξεχωριστό μνημείο...

Ο Απόλλωνας, προστάτης των τεχνών

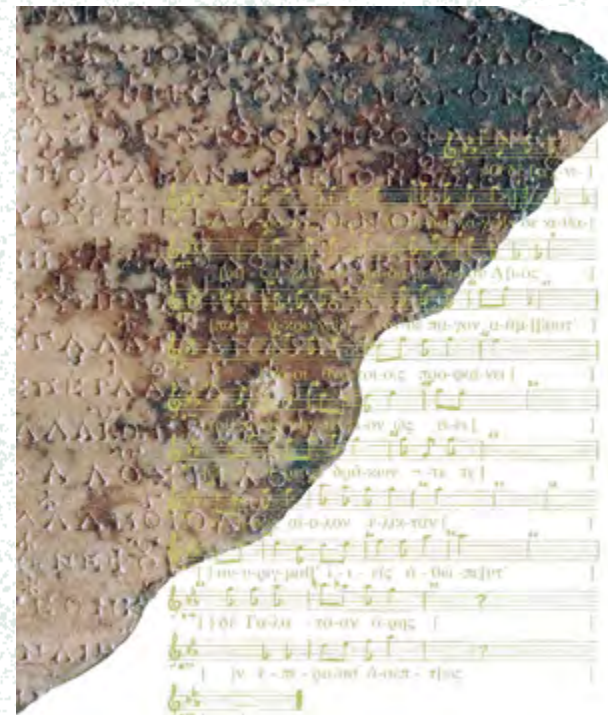
Τα Πύθια, δηλαδή οι πανελλήνιοι αγώνες³⁰ προς τιμήν του θεού Απόλλωνα ιδρύθηκαν από τον ίδιο τον θεό, όταν αυτός νίκησε τον Πύθωνα, στον οποίο οφείλουν το όνομά τους. Στην αρχή διοργανώνονταν κάθε οκτώ χρόνια ενώ μετά τον Α΄ Ιερό Πόλεμο (595–585 π.Χ.) διεξάγονταν κάθε τέσσερα χρόνια, το τρίτο έτος των Ολυμπιακών Αγώνων. Η ειδοποιός διαφορά τους ήταν ότι περιλάμβαναν αποκλειστικά μουσικούς αγώνες, ενώ με την πάροδο των ετών καθιερώθηκαν στο πρόγραμμά τους και αθλητικοί αγώνες³¹.

17. Αρχαίο θέατρο Δελφών. 2ος αι. π.Χ.

18. Το στάδιο των Δελφών.

19. Στίχοι από τον πρώτο ύμνο και σύγχρονη μουσική μεταγραφή με νότες.

Θεϊκές μελωδίες

Ένα εξαιρετικά σπάνιο εύρημα εντοπίστηκε στους Δελφούς: δύο ύμνοι, αφιερωμένοι στον Απόλλωνα που έχουν χαραχθεί στον νότιο τοίχο του Θησαυρού των Αθηναίων. Οι ύμνοι συντέθηκαν από τον αοιδό Αθήναιο και τον μουσικό Λιμήνιο με αφορμή την Πυθαϊδα του 128 π.Χ., την τελετουργική πομπή των Αθηναίων προς τους Δελφούς. Μάλιστα, ο ένας από τους δύο είχε βραβευθεί.

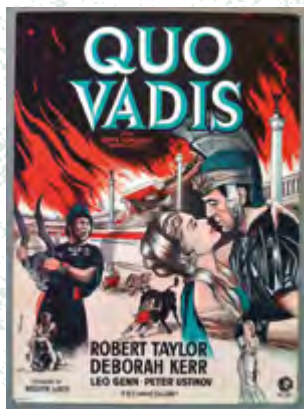
«Όλοι οι τεχνίτες της Αττικής μνησθύν με την κιθάρα τους τον ξακουστό γιο του μεγάλου Δία. Λένε πώς κατέκτησε τον μαντικό τρίποδα που φύλαγε το φίδι, αφού (με τις σαΐτες του διαπέρασε) το τέρας που ξέφευγε με ελιγμούς και (πως) αυτό εξέπνευσε βγάζοντας φρικτούς συριγμούς»

...με διαχρονική ακτινοβολία

Οι Δελφικές εορτές

«Ένα φως πραγματικά παγκοσμικό»

Άγγελος Σικελιανός,
Η Δελφική Ένωση, 1931.

Αρχαίες παρτιούρες... στο σήμερα

Ο ανασκαφέας των Δελφών και διευθυντής της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής Théophile Homolle οργάνωσε κονσέρτο του πρώτου ύμνου που εντοπίστηκε στον Θησαυρό των Αθηναίων, στην βιβλιοθήκη της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στις 17 Μαρτίου 1894.

Η αρχαία μελωδία ενέπνευσε διάφορους συνθέτες, όπως τον Miklós Rózsa για τη μουσική της ταινίας «Quo Vadis» (1951)³².

Η αναβίωση των μουσικών, θεατρικών και αθλητικών αγώνων στους Δελφούς (1927 και 1930) από τον λυρικό ποιητή Άγγελο Σικελιανό και την Αμερικανίδα σύζυγό του Εύα Palmer, είναι μία μόνο όψη ενός ευρύτερου οράματος, της *Δελφικής Ιδέας*³³. Στόχος, η δημιουργία ενός θεσμού διεθνούς εκχειρίας, κατά την οποία οι Δελφοί θα γίνονταν ξανά κέντρο του κόσμου, σύμβολο πνευματικής ανάτασης, οικουμενικής συναδέλφωσης και παγκόσμιας ένωσης.

20. Αναπαραστάσεις αρχαίων αγωνισμάτων στο αρχαίο στάδιο των Δελφών. Α΄ Δελφικές Εορτές, 1927.

Μνημειώδεις διάλογοι

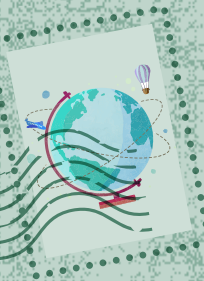
ΕΛΛΑΔΑ

Ολυμπία

Το πανελλήνιο ιερό του Δία, όπου στο πλαίσιο των *Ολυμπίων*, της σπουδαιότερης κοινής εορτής των Ελλήνων, διεξάγονταν οι Ολυμπιακοί Αγώνες.

ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
& ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ!

ΕΛΛΑΔΑ

Δωδώνη

Το ιερό του Δία στη Δωδώνη φιλοξενούσε ένα από τα μεγαλύτερα μαντεία της αρχαιότητας.

ΒΑΤΙΚΑΝΟ

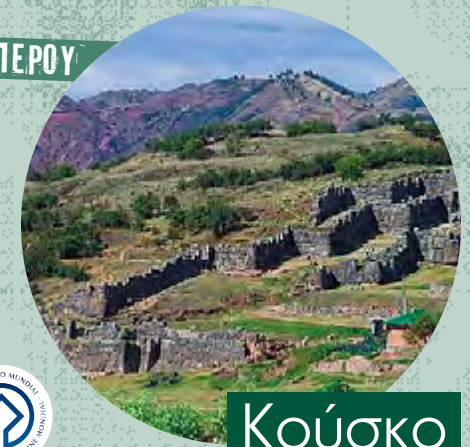

Βατικανό

Η ανεξάρτητη πόλη-κράτος, κτισμένη στο κέντρο της Ρώμης, αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα σύγχρονα θρησκευτικά και πολιτισμικά κέντρα παγκόσμιας ακτινοβολίας.

ΠΕΡΟΥ

Κούσκο

Η αρχαία πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας των Ίνκας, με τον μεγαλοπρεπή ναό του θεού Ίντι (Ήλιου), θεωρούνταν από αυτούς ο «ομφαλός της γης».

Ένα μήνυμα του σήμερα...

Οι δεσμοί των αρχαίων Ελλήνων εκφράζονταν μέσα από θρησκευτικούς, πολιτικούς και αγωνιστικούς θεσμούς, όπως τα πανελλήνια ιερά, οι αγώνες και οι αμφικτυονίες.

Οι αμφικτυονίες οργάνωναν τις πόλεις γύρω από ένα θρησκευτικό κέντρο, με σκοπό να ρυθμίζουν τη λειτουργία και την ασφάλεια των ιερών και τις μεταξύ τους σχέσεις.

Οι Δελφοί προσχώρησαν στην ομοσπονδία που συγκρότησαν δώδεκα φυλές της Θεσσαλίας και της Στερεάς Ελλάδας τον 7ο αι. π.Χ. Με το τέλος του Α΄ Ιερού Πολέμου, η πόλη έγινε ανεξάρτητη και απέκτησε μεγάλη ακίνητη περιουσία. Η θέση της ισχυροποιήθηκε τόσο ώστε να μιλάμε πλέον για Δελφική Αμφικτυονία.

Η αμφικτυονία έλεγχε την περιουσία και όριζε τους ιερείς και λοιπούς αξιωματούχους.

Η οργάνωση της διοίκησης είχε δημοκρατικό χαρακτήρα και οι αποφάσεις λαμβάνονταν από κοινού, με στόχο να λύνονται ειρηνικά οι διαφορές και να ενισχύονται οι δεσμοί μεταξύ των Ελλήνων.

21. Ο ναός του Απόλλωνα στο Δελφικό τοπίο.

...για ένα καλύτερο αύριο!

Στόχοι 2030 >

17 ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ
ΓΙΑ ΤΟΥΣ
ΣΤΟΧΟΥΣ

Αναζωογόνηση της παγκόσμιας συνεργασίας
για την αειφόρο ανάπτυξη

σημειώσεις

1. Σύμφωνα με μία παράδοση, ο Πύθων φύλαγε το προϋπάρχον ιερό της μητέρας Γης. Το ιερό του Απόλλωνα ιδρύθηκε από Κρήτες που έφθασαν στην Κίρρα, το επίγειο των Δελφών, με τη συνοδεία του θεού, μεταμορφωμένου σε δελφίνο. Έτσι (παρ)ετυμολογούνται η Πυθία, τα Πύθια και οι Δελφοί.

2. *Ομφαλός*. Σύμφωνα με τον μύθο εδώ συναντήθηκαν οι δύο αετοί που έστειλε από τα άκρα του σύμπαντος ο Δίας, ο ένας από την Ανατολή και ο άλλος από τη Δύση, για να βρεθεί το κέντρο του κόσμου, ο *ομφαλός* της γης. Ο ομφαλός, ένας λαξευτός βράχος με ανάγλυφη διακόσμηση, στην κορυφή του οποίου στερέωνονταν δύο επίχρυσωμένοι αετοί, φυλασσόταν στο άδυτο του ναού του Απόλλωνα, δίπλα στον τρίποδα και τη δάφνη. Ομφαλοί στέκονταν και σε άλλα σημεία του ιερού των Δελφών. Στο Μουσείο των Δελφών σώζεται μαρμάρινο αντίγραφο του ομφαλού, που ανήκει στο πολυτίμο ανάθημα των Αθηναίων, γνωστό ως «κίονας με χορεύτριες» (330–325 π.Χ.).

3. Ο *τρικάρηνος όφις* ήταν χάλκινος κίονας σε σχήμα τρισώματου φιδιού, επάνω στον οποίο στηριζόταν ο χρυσός τρίποδας των Πλαταιών, το μοναδικό κοινό ανάθημα των Ελλήνων στο ιερό των Δελφών. Στη βάση του ήταν χαραγμένα τα ονόματα των 31 ελληνικών πόλεων που συμμετείχαν στη νικητήρια μάχη εναντίον των Περσών το 479 π.Χ. Τον τρίποδα έλιωσαν οι Φωκείς κατά τον Γ΄ Ιερό Πόλεμο (354–343 π.Χ.).

4. Να είσαι γερός και χαρούμενος (*Οδύσεια* Ω 402).

5. Το όνομα της συνοδείας είναι εμπνευσμένο από αφιέρωμα του Ερμυσιάνακτα από τις Τράλλεις της Μικράς Ασίας, σε ανάμνηση των νικών που πέτυχαν οι κόρες του, η Ηδέα, η Τρυφώσα και η Διονυσία, σε αγώνες δρόμου στα *Πύθια* και στα *Νέμεα* και σε μουσικούς αγώνες στη Σικυώνα και την Επίδαυρο κατά το β΄ τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ. Η επιγραφή βρίσκεται στο Μουσείο Δελφών (αρ. επιγρ. 1823).

6. *Θεοπρόποι*: όσοι έρχονταν στους Δελφούς να ζητήσουν χρησμό από την Πυθία την 9η μέρα κάθε μήνα, εκτός από τους τρεις χειμερινούς μήνες.

7. Η Κασαλία ήταν η ιερή πηγή των Δελφών και το νερό της διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στη λατρεία. Το νερό της έφτανε με αγωγή στην ομώνυμη κρήνη, που βρίσκεται ανάμεσα στο ιερό του Απόλλωνα και το γυμνάσιο.

8. *Θησαυροί*: Πλούσια διακοσμημένα ναόμορφα κτήρια που αφιέρωναν οι πόλεις στο ιερό. Στο εσωτερικό τους φυλάσσονταν πολύτιμα αναθήματα. Ο Θησαυρός των Σιφνίων ιδρύθηκε στο β΄ μισό του 6ου αι. π.Χ., όταν η Σίφνος είχε πλουτίσει από τα μεταλλεία χρυσού και αργύρου. Ο Θησαυρός των Αθηναίων συνδέεται με την επικράτηση της δημοκρατίας τον 5ο αι. π.Χ., ή κατ' άλλους, με τη μάχη του Μαραθώνα.

9. Στοά των Αθηναίων: Συνδέεται με το οικοδομικό πρόγραμμα του Περικλή και χρονολογείται μετά το 478 π.Χ.

10. Ναός του Απόλλωνα: νεότερος ναός του 330 π.Χ. Θαμνάσιο δείγμα του δωρικού ρυθμού. Τα αετώματα από παριανό μάρμαρο φιλοτέχνησαν οι Αθηναίοι γλύπτες Πραξίας και Ανδροσθένης. Στον ίδιο χώρο είχαν κατασκευαστεί παλαιότερα άλλοι δύο ναοί: Ο πρώτος καταστράφηκε το 548 π.Χ. από πυρκαγιά. Ο δεύτερος ολοκληρώθηκε το 510 π.Χ. με εισφορές ακόμη και ξένων ηγεμόνων, καταστράφηκε ωστόσο από σεισμό το 373 π.Χ.

11. Ο Αιγύπτιος φαραώ Άμασις (570–526 π.Χ.) περιγράφεται από τον Ηρόδοτο ως φίλος των Ελλήνων, καθώς είχε στην αυλή του πολλούς Έλληνες συμβούλους και μισθοφόρους.

12. Το αριστοκρατικό γένος των Αλκμεωνιδών από την Αθήνα έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πολιτική και κοινωνική ζωή της εποχής (6ος–5ος αι. π.Χ.). Γόνοι της οικογένειας ήταν σημαντικές προσωπικότητες της Αθήνας, όπως ο Περικλής και ο Κλεισθένης.

13. Η σημερινή μορφή του θεάτρου πραγματοποιήθηκε με κορηγία του ηγεμόνα Ευμένη Β΄ της Περγάμου το 160/159 π.Χ.

14. Το στάδιο χρονολογείται τον 5ο αι. π.Χ. Τον 2ο αι. μ.Χ. κάρη σε κορηγία του Ηρώδη του Αττικού απέκτησε λίθινα ειδώλια και θριαμβική είσοδο, τη μοναδική στην Ελλάδα, για την είσοδο των αθλητών και των κριτών.

15. Το γυμνάσιο, χώρος εξάσκησης των αθλητών, περιλάμβανε μία κλειστή στοά (*ξυστό*) για τρέξιμο, έναν υπαίθριο διάδρομο (*παρδρομίδα*) για τους αγώνες δρόμου, παλαίστρα και λουτρά. Οικοδομήθηκε τον 4ο αι. π.Χ. και λειτούργησε με μετατροπές μέχρι και τους ρωμαϊκούς χρόνους.

16. Η Θόλος στο Ιερό της Αθηνάς Προναίας, ανάμεσα στον νεότερο ναό της Αθηνάς και στον Θησαυρό των Μασσαλιωτών, συνδυάζει τους τρεις αρχιτεκτονικούς ρυθμούς της αρχαιότητας (380 π.Χ.). Αρχιτέκτονας ήταν ο Θεόδωρος από τη Φώκαια ή τη Φωκίδα. Παρόμοιας μορφής οικοδόμημα είναι η Θόλος της Επιδαύρου (Μνημείο UNESCO#5).

17. Ο «Δελφικός Ύμνος» του Κ. Παλαμά αποτελεί μεταφραστική δοκιμή που έκανε το 1894, ως παράφραση του αρχαίου ύμνου στον Απόλλωνα που σώζεται σε έμμετρο επίγραμμα στο Θησαυρό των Αθηναίων στους Δελφούς. Συνθέτης του ύμνου θεωρείται ο Αθηναίος. Βλ. σχετικά και σελ. 22.

18. Πρόκειται για την Ομοσπονδία δώδεκα φυλών της Στερεάς Ελλάδας και της Θεσσαλίας που αποτελούσε αρχικά θρησκευτική ένωση, ενώ αργότερα απέκτησε και πολιτική σημασία. Έπαιξε κυρίαρχο ρόλο στην περιοχή έως τον 4ο αιώνα π.Χ. Τέσσερις στρατιωτικές συγκρούσεις, θρησκευτικού και πολιτικού χαρακτήρα, πραγματοποιήθηκαν μεταξύ του 6ου και του 4ου αι. π.Χ. με σκοπό τον έλεγχο της Δελφικής Αμφικτυονίας, του Μαντείου των Δελφών και της επικράτειάς του, οι λεγόμενοι «Ιεροί Πόλεμοι».

19. *Natura*: Δίκτυο προστατευόμενων περιοχών που προστατεύει τα πλέον απειλούμενα είδη και οικοτόπους της Ευρώπης.

20. Ο ποιητικός χρησμός αποδίδεται από χριστιανούς χρονογράφους του 11ου αι. μ.Χ. στον χριστιανό ιστορικό Φιλοστόργιο του 4ου αι. μ.Χ.

21. Ανατύπωση πρωτότυπης ασπρόμαυρης φωτογραφίας από τις Β΄ Δελφικές Εορτές, 1930 στο Αρχαίο Στάδιο των Δελφών. Σύμφωνα με λεζάντα στην πίσω όψη απεικονίζονται οι: Στρατηγός Νικόλαος Πλαστήρας, Στρατηγός Δημ. Καμμένος, Στρατηγός Αθαν. Τσεκούρας, Ανθυπίαρχος Ι. Παπαδημητρίου, Αλική Διπληράκου.

22. Alfred Gilliéron, *Grèce & Turquie: notes de voyage : L'Épire, Janina, Ithaque, Delphes, le Parnasse, Athènes, Grecs et Turcs*, 1877.

23. Απόσπασμα διάλεξης του καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών Πάνου Βαλαβάνη με θέμα: «Εκεί όπου έτρεξε ο Ηνίοχος. Τοπογραφικές ενδείξεις για τη θέση του Ιπποδρόμου και του αρχαϊκού Σταδίου των Δελφών», στις 14–03–2013.

24. Η Σίβυλλα των Δελφών ήταν παλαιότερη από την Πυθία. Προφήτευε απόρροια, αντίθετα από την Πυθία που απαντούσε σε συγκεκριμένες ερωτήσεις.

Σύμφωνα με τους αρχαίους θρύλους, υπήρχαν Σίβυλλες, δηλαδή γυναίκες με προφητικές ικανότητες, σε διάφορες πόλεις.

25. Στη μυθολογία η Υπερβορεία θεωρείται μία ειδική χώρα, απλησίαστη για τους θνητούς, με ιδιαίτερα ευνοϊκό κλίμα και τον ήλιο να λάμπει όλη ημέρα. Ήταν η αγαπημένη χώρα του Απόλλωνα, ο οποίος κάθε φθινόπωρο πετούσε εκεί με ένα άρμα, που το έσερνε ένα κοπάδι κύκνων. Αναφορά στην Υπερβορεία κάνουν οι αρχαίοι συγγραφείς, ενώ ο ποιητής Πίνδαρος περιγράφει τους Υπερβόρειους ως έναν ευλογημένο λαό, εξαιρετικά μεγάλο σε μέγεθος, ο οποίος δεν γνωρίζει ούτε ηλικία ούτε ασθένεια, αλλά αφοσιώνεται εξ ολοκλήρου στην υπηρεσία των Μουσών με χορό, τραγούδι, φλάουτο και λύρα.

26. Αναφέρεται από τον Ηρόδοτο ότι ο Γύγης (7ος αι. π.Χ.) έγινε βασιλιάς χάρη σε δελφικό χρησμό, που έκανε τους Λυδούς να τον αποδεχτούν. Ο Γύγης αντάμειψε το μαντείο με λαμπρά αναθήματα. Αντίστοιχα, ο δελφικός χρησμός στον Κρόισο έλεγε «αν εκστρατεύσει εναντίον των Περσών θα καταλύσει μεγάλο βασίλειο». Ο βασιλιάς Κρόισος βιάστηκε να ερμηνεύσει τον χρησμό της Πυθίας όπως ήθελε. Όμως «το βασίλειο που θα καταστρεφόταν» αν διέσχιζε τον ποταμό ήταν τελικά το δικό του.

27. Ο γνωστός χρησμός αλλάζει ερμηνεία ανάλογα με τη θέση του κόμματος: «Θα πας, θα γυρίσεις, δεν θα σκοτωθείς στον πόλεμο» ή αντίθετα «Θα πας, δεν θα γυρίσεις, θα σκοτωθείς στον πόλεμο».

28. *Πέλανος*: στρογγυλό γλύκισμα από αλεύρι, λάδι και μέλι, που προσέφεραν οι πιστοί στους θεούς μαζί με ένα νεαρό ζώο που θυσιαζόταν.

29. Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών: <https://www.ecccd.gr/> Φεστιβάλ Δελφών: http://www.delphifestival.gr/?fbclid=IwAR1YE8QZg5jpnvLgO3uWbOT9o9pSnwEIEvBCIAk__jnx9N635vyGvUj1UZM

30. Οι πανελλήνιοι αγώνες ήταν εορταστικές εκδηλώσεις σε σημαντικά ιερά. Περιελάμβαναν αθλητικούς, ιππικούς και καλλιτεχνικούς αγώνες και συμμετείχαν Έλληνες από όλο τον τότε ελληνικό κόσμο. Οι πιο σημαντικοί από αυτούς ήταν: τα *Ισθμια*, τα *Νέμεα*, τα *Πύθια* και τα *Ολυμπια*, που διεξάγονταν αντίστοιχα στον Ισθμό της Κορίνθου, στην Νεμέα, στους Δελφούς και την Ολυμπία. Τα βραβεία σε αυτούς τους αγώνες ήταν στεφάνι από κλαδιά ιερής κουκουναριάς στα *Ισθμια*, στεφάνι από αγριοσέλινο στα *Νέμεα*, στεφάνι από δάφνη στους *Δελφούς*, στεφάνι από αγριελιά στην Ολυμπία.

31. Οι τρεις πρώτες μέρες ήταν αφιερωμένες σε θρησκευτικές τελετουργίες. Η τέταρτη μέρα ήταν αφιερωμένη στους μουσικούς αγώνες. Τον 5ο αι. π.Χ. προστέθηκε αγώνας ζωγραφικής, τον 4ο αι. π.Χ. αγώνας χορού και κατά τη ρωμαϊκή περίοδο δραματικοί αγώνες. Την προτελευταία μέρα διεξάγονταν αθλητικοί αγώνες και την τελευταία μέρα ιππικοί.

32. Ο Γάλλος André Jolivet εμπνεύστηκε και συνέθεσε το 1943 τη σουίτα για δώδεκα όργανα «*Suite delphique*».

33. Η «Δελφική Ιδέα» του Σικελιανού περιλάμβανε, εκτός από τις αρχαίες παραστάσεις, τη λεγόμενη «Δελφική Ένωση», μία παγκόσμια ένωση για τη συναδέλφωση των λαών και το «Δελφικό Πανεπιστήμιο». Το 1929 η Ακαδημία Αθηνών τίμησε τον Σικελιανό με αργυρό μετάλλιο. Ωστόσο, σε σχέση με το φιλόδοξο σχέδιό του, μόνο οι Δελφικές Εορτές πραγματοποιήθηκαν.

Βιβλιογραφία

- Ανδρόνικος Μ., *Δελφοί*, Αθήνα 1988 (1η έκδ.).
- Βαλαβάνης Π., *Ιερά και αγώνες στην αρχαία Ελλάδα: Ολυμπία, Δελφοί, Ίσθμια, Νεμέα*, Αθήνα, Αθήνα 2017.
- Βαλαβάνης Π., *Οι Δελφοί και το μουσείο τους*, Αθήνα 2018.
- Δελφοί: «100 χρόνια δουλειάς: Μία επέτειος», Αφιέρωμα του περιοδικού *Αρχαιολογία και Τέχνες* 44 (1992) (και σε ηλεκτρ. μορφή).
- Καραδημητρίου Α.Κ., *Το μαντείο των Δελφών: Χρησιμοδοσία–Κείμενα των χρησμών–Ανάλυση της χρησμοδικής γλώσσας*, Θεσσαλονίκη 2002.
- Κολώνια Ρ., *Το αρχαιολογικό Μουσείο Δελφών* [Κοινωνοφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, Ο Κύκλος των Μουσείων 8], Αθήνα 2006 (και ηλεκτρ. έκδ.).
- Κολώνια Ρ., *Το αρχαιολογικό Μουσείο Δελφών*, Αθήνα 2009.
- Παπακατζής Ν.Δ. (επιμ.–μτφρ.), *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις*, Βιβλία 9 και 10, τόμ. 5, *Βοιωτικά και Φωκικά*, Αθήνα 1981 (1η έκδ.).
- Παρτίδα Ε.Κ., *Δελφοί: Δαυλός και δίαυλος πολιτισμού*, Αθήνα 2004.
- Παρτίδα Έ., «Αρχαιολογικός χώρος Δελφών», στο Κόρκα Ε. κ.ά. (επιμ.), *Ελλάδα: Μνημεία και χώροι παγκόσμιας κληρονομιάς*, Αθήνα 2009, 60–69.
- Πετράκος Β.Χ., *Δελφοί*, Αθήνα 1971.
- Πετρίδης Πλ., «Από την Πυθία στην Αθανασία: οι Δελφοί της Ύστερης Αρχαιότητας υπό το φως των νέων ανασκαφικών δεδομένων», στο Μαζαράκης Αιμιανό Α. (επιμ.), *Το Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης*, Βόλος 27.2–2.3. 2003, τόμ. 2, Βόλος 2006, σ. 1093–1103.
- Πετρόχειλος Ν., «Η στήλη του κιθαρωδού στο Αρχαιολογικό Μουσείο Δελφών», στο Κ. Κοπανιάς–Γ. Δουλφής (επιμ.), *Τέχνης έμπειρία: Νέα αρχαιολογικά ευρήματα και πορίσματα. Τιμητικός τόμος για την καθηγήτρια Γεωργία Κοκκορού-Αλευρά*, Αθήνα 2020, 289–300.
- Σκορδά Δ., «“Ιερά χώρα”. Η περιοχή των Δελφών», στο Βλαχόπουλος Α.Γ. (επιμ.), *Αρχαιολογία: Εύβοια και Στερεά Ελλάδα*, Αθήνα 2008, 376–381.
- Τυπάλδου-Φακίρη Κ., «Φωκική Συμπολιτεία», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 86, Μάρτιος 2003, 72-79.
- Ψάλτη Α., «Η συμβολή της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας στην προστασία των μνημείων των Δελφών κατά την περίοδο 1891–1896» στο Κουντούρη Έ.–Μασουρίδη Στ.–Ξανθοπούλου Κ.–Χατζηδημητρίου Α. (επιμ.), *Περί των Άρχαιοτήτων Ίδριος: Η αρχαιολογία στην Ελλάδα του 19ου αιώνα μέσα από τις πηγές του Αρχείου των Υπηρεσιών των Αρχαιοτήτων*, Πρακτικά Συνεδρίου, 22–24 Οκτωβρίου 2014, Αθήνα 2021, 47–54.
- Bommelaer J.–Fr., «Δελφοί», στο Βλαχόπουλος Α.Γ. (επιμ.), *Αρχαιολογία: Εύβοια και Στερεά Ελλάδα*, Αθήνα 2008, 358–375.
- Bommelaer J.–Fr.–D. Laroche (σεκδ.), *Guide de Delphes: Le site*, Παρίσι: École Française d'Athènes, 1991 (1η έκδ.), 2015 (2η επαυξ. έκδ.).
- Gruben C., *Ιερά και ναοί των αρχαίων Ελλήνων* (μτφρ. Δ. Ακτσελή), Αθήνα 2000.

- Guide de Delphes: *Le musée*, Παρίσι: École Française d'Athènes, 1991.
- Jacquemin A. (επιμ.), *Delphes cent ans après la grande fouille: Essai de bilan. Actes du Colloque international organisé par l'École française d'Athènes, Athènes - Delphes, 17–20 septembre 1992*, Αθήνα–Παρίσι 2000.
- Martinez J.–L. (επιμ.), *Un âge d'or du marbre: La sculpture en pierre à Delphes dans l'Antiquité*, 2 τόμ., Αθήνα 2021.
- Partida E.C., *The Treasures at Delphi: An Architectural Study*, Jonsered 2000.
- Pétridis Pl., *La céramique protobyzantine de Delphes: Une production et son contexte*, Αθήνα 2010.
- Petrochilos N., “Mors Delphica: Local Identities and Funerary Practices at Delphi”, στο H. Frielinghaus–J. Stroszcek–P. Valavanis (επιμ.), *Griechische Nekropolen: Neue Forschungen und Funde*, Möhnesse 2019, 141–154.
- Picard O. (επιμ.), *Δελφοί: Αναζητώντας το χαμένο ιερό*, Αθήνα 1992.
- Psalti A., “Dedication to the God as a Contribution to the Universal Dimension of the Greek Spirit: The Case of Delphi”, στο G. Kakavas, Institution of Sponsorship from Ancient to Modern Times: Proceedings of International Scientific Conference Amphitheatre “Stephanos Dragoumis” Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki, February 7–8 2014, Αθήνα 2019, 283–297.
- Scott M., *Delphi and Olympia: The Spatial Politics of Panhellenism in the Archaic and Classical Periods*, Κέιμπριτζ–Νέα Υόρκη 2010.
- Scott M., *Delphi: A History of the Center of the Ancient World*, Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ 2014 (σε ελλ. μτφρ., Μ. Μακρόπουλος, Αθήνα 2014).

Πηγές στο διαδίκτυο:

- <https://archaeologicalmuseums.gr>
- <http://climascap.prd.uth.gr>
- http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2507
- <https://whc.unesco.org/en/list/393/>
- <https://delphi.culture.gr/language/el/>
- <https://delphi.culture.gr/drastiriotites/draseis/>
- <https://delphi.culture.gr/ψηφιακη-περιηγηση/3d-αιθουσες/>
- https://play.google.com/store/apps/details?id=gr.aptdelphi&hl=en_US&gl=US (<https://www.youtube.com/watch?v=lvhzurDb8o>)
- https://www.academia.edu/44060469/Dedication_to_the_god_as_a_contribution_to_the_universal_dimension_of_the_Greek_spirit_The_case_of_Delphi
- https://www.academia.edu/41920320/ΔΡΑΣΕΙΣ_ΤΗΣ_ΕΦΟΡΕΙΑΣ_ΑΡΧΑΙΟ-ΤΗΤΩΝ_ΦΩΚΙΔΟΣ_σε_καταστήματα_κράτους
- Αρχαιολογικό υλικό από ανασκαφές της Γαλλικής Σχολής Αθηνών: <https://www.efa.gr/la-phototheque-planotheque/?lang=en>
- <https://archimage.efa.gr/?kroute=accueil>

προέλευση εικόνων

- Εξώφ: ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ
- ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ
  - https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kastalian_Spring.jpg
  - ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ
  - ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ
  - Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών https://www.eccd.gr/el/fakelos-sylogon/antikeimena/3315_el/
  - Reisinger, E., Dodwell E., *Views in Greece*, Λονδίνο 1821, σ. 15. *Griechenland Schilderungen deutscher Reisender In zweiter, veränderter Auflage herausgegeben. Mit 90 Bildtafeln, davon 62 nach Aufnahmen der Preussischen Messbildanstalt, Leipzig, Insel-Verlag, 1923.* Ίδρυμα Αικ. Λασκαρίδη. <https://eng.travelogues.gr/item.php?view=33541>
  - Αρχείον Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής. ΥΠΠΟΑ, *Ξένες Αρχαιολογικές Σχολές στην Ελλάδα. 160 χρόνια*, Λεύκωμα, Αθήνα 2005.
  - Αρχείον Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής
  - ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ
  - ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ
  - Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών. https://www.eccd.gr/el/fakelos-sylogon/antikeimena/3852_el/
  - Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών. https://www.eccd.gr/el/fakelos-sylogon/antikeimena/3741_el/
  - ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ
  - Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών. https://www.eccd.gr/el/fakelos-sylogon/antikeimena/3860_el/
  - <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:DelphicSibylByMichelangelo.jpg>
  - Art Gallery South Australia. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:John_Collier_-_Priestess_of_Delphi.jpg
  - ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ
  - ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ
  - Κολώνια Ρ., 2009, σελ. 252.
  - Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών https://www.eccd.gr/el/fakelos-sylogon/antikeimena/3375_el/
  - ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΙΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ
στα ελληνικά μνημεία υπεσco

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

- Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων,
- Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
- Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

ISBN 978-960-386-607-7